

**Razgovor:
Aida Abadžić -
Hodžić**

Uz likovne umje- crveni tepisi...

Naša država čini nedovoljno za kulturu. Političke elite nemaju sluha za kulturu jer o tome uglavnom ne znaju dovoljno, a neznanje na najodgovornijim funkcijama je nedopustivo. Nepostojanje kulturne strategije istovremeno je posljedica, ali i simptom općeg stanja u našoj državi

Razgovarala: Mirela Sekulić

Odbranili ste doktorsku disertaciju koja se bavi fenomenom bosanskohercegovačke grafike šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća u širem kontekstu umjetničkih, kulturnih i društveno-političkih prilika u Bosni i Hercegovini u jugoslavenskom i evropskom kontekstu, a onda Vam je IK Tugra štampala knjigu, koju je sajamski žiri, uručivši Vam nagradu, ocijenio kao "kapitalno djelo koje ostaje ne samo kao svjedok vremena već i kao neka vrsta udžbenika". Predstavite je našim čitaocima.

- U najkraćem, to je opsežna studija o najznačajnijem razdoblju bosanskohercegovačke kulture u njenoj modernoj povijesti. Iako je nisam u početku koncipirala kao univerzitetski udžbenik, vjerujem da će ona upravo u ovom segmentu naći svoju čitalačku publiku, jer može biti zanimljiva i potrebna svima koji se bave humanističkim ili društvenim naukama. Naime, iako se primarno bavi grafikom i likovnom scenom, zbivanjima i kretanjima u šezdesetim i sedamdesetim godinama dvadesetog stoljeća, ova knjiga predstavlja komparativno, povijesno-kulturološko sagledavanje bh. grafike, umjetnosti i kulture u kontekstu društvenih i umjetničkih prilika tadašnjeg jugoslavenskog i šireg, evropskog moderniteta i postmoderniteta. U prvom poglavlju knjige razmatram se mnoga pitanja i teme koje se tiču općih društvenih i kulturnih prilika u BiH u predmetnom razdoblju kao što su: kultura sjećanja i kritičko propitivanje tradicije i moderniteta, muzejsko-galerijske institucije i izlagački projekti, izdavački projekti, časopisi i periodika, kulturne manifestacije, dramska, filmska i glazbena scena. U drugom poglavlju, kao referentnom temom, bavim se pitanjem umjetničkih prilika nakon Drugog svjetskog rata u BiH u cjelini, prateći mogućnosti djelovanja i uključivanja u suvremene likovne tokove mlađih bh. autora u tom periodu. U trećem poglavlju fokus se sužava na grafiku u poslijeratnim jugoslavenskim prilikama, na pitanje tzv. nacionalnih selekcija i jugoslavenske kulturne politike uopće, na značaj Međunarodnog grafičkog bijenala u Ljubljani i na međunarodnu afirmaciju bh. grafičara u sedmoj i osmoj deceniji. U četvrtom i petom poglavlju bavim se onim pitanjima i kretanjima koja su u bitnom odredila i utemeljila bh. modernu i postmoderanu kulturnu samosvijest: analiziram elemente kasnog modernizma i postmodernizma u bh. grafici, prepoznajem karakteris-

tične formalne i sadržajne elemente postmodernog izraza i moguće, sinhrono veze sa srodnim temama u tadašnjoj bh. arhitekturi, književnosti, glazbi i likovnoj kritici i teoriji.

Značajan prilog ovoj studiji, pored zaključka i sažetka na našem i engleskom jeziku, predstavlja vrlo detaljan i sadržajan dokumentacijski dio i veliki broj fotografija originalnih grafičkih listova i citiranih radova. Cijela knjiga strukturirana je tako na tri razine: prvu razinu predstavlja osnovni tekst, drugu razinu ove studije čini tekst u dijelu napomena, a u koji sam često smještala značajne fragmente mog istraživanja kako bih osnovni tekst rasteretila i učinila prohodnijim, i treću, iznimno značajnu razinu ove studije, predstavljaju ilustracije koje prate sve ono o čemu je riječ u ovoj knjizi.

Pred Vama je uvijek mnogo obaveza. Često Vas srećemo na izložbama, otvarate ih, pišete uvodno slovo u katalogima... Jeste li još zaposleni na Katedri za historiju i teoriju umjetnosti na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu. Poznato nam je da ste bili nekoliko godina vanjski suradnik Muzičke akademije i Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Ujedno ste glavna i odgovorna urednica časopisa Vizura, prvog bh. časopisa iz oblasti suvremene vizualne umjetnosti (dugo se ne pojavljuje novi broj?) Kako postižete sve to?

- Uz mnogo rada. Nauštrb mog slobodnog vremena kojeg gotovo da i nemam. Motivirana sam da u svim područjima i projektima koje ste spomenuli i koje niste spomenuli radim i djelujem odgovorno. Iznimno volim svoju struku i još, bez obzira na sasvim nepovoljne okolnosti djelovanja, uspijevam u ovoj vrlo složenoj oblasti humanističkih nauka kojom se bavim

Historičarka umjetnosti i likovna kritičarka Aida Abadžić - Hodžić

održati živom intelektualnu i istraživačku strast. Raduje me i predstavlja mi izazov svaki novi istraživački projekt, pogotovo onaj koji otkriva sasvim neistražene segmente bh. kulture i umjetnosti i njene veze sa evropskim likovnim kontekstom i upravo radim na jednom takvom novom projektu. Odnedavno sam zaposlena kao docent na Katedri za historiju umjetnosti Filozofskog fakulteta u Sarajevu, ali sam i dalje suradnik Akademije likovnih umjetnosti u Sarajevu.

Da li umjetnici kod nas imaju utjecaja u društvu, odnosno, da li je država svjesna važnosti kulture uopće? Jedan od ilustrativnih primjera je i (ne)odlazak naših umjetnika na Venecijanski bijenale i ove godine.

- Naša država čini nedovoljno za kulturu. Političke elite nemaju sluha za kulturu jer o tome uglavnom ne znaju dovoljno, a neznanje na najodgovornijim funkcijama je nedopustivo. Nepostojanje kulturne strategije istovremeno je posljedica, ali i simp-

tom općeg stanja u našoj državi. Nitko u vlasti i u političkom životu ne prepoznaje kulturu kao integrativni faktor, kao most prema Evropi, kao socijalni, moralni, pa čak i finansijski resurs. U priči o Venecijanskom bijenalu ima mnogo pomodnog i dokaz toga je i prostor koji je ta tema dobila u našim medijima. O mnogo važnijim i ozbiljnijim pitanjima nema ni riječi u našem javnom prostoru; nema nijedne ozbiljne emisije ili kolumne o kulturi. Venecijanski bijenale jeste važna međunarodna izložba savremene umjetnosti, iako se o njenom konceptu i kvaliteti ozbiljno raspravljalo posljednjih godina u ozbiljnim časopisima i novinama, ali ona ima snažno političko zaleđe kao i sve velike smotre umjetnosti u svijetu i to se jasno vidi u izboru zemalja koje su u fokusu, kao zemlje-gosti selektora. Vidljivo je to od interesa Kine da ima veliki i pompozni paviljon, odabira afričkog kontinenta kao kontinenta-u-fokusu i slično. Sam način organiziranja našeg nastupa mislim da nije tekao u redu. Na Bijenalu se može izlagati ili na izravni poziv selektora Bijenala ili kao dio nacionalne selekcije svoje države. Pri tome odabir radova i autora bira selektor kojeg imenuje nadležno ministarstvo, na nivou države - tu nema mjesta ucjenama pojedinih institucija ili nekom drugom, vaninstitucionalnom načinu dogovaranja nastupa.

Zašto se kod nas zaboravlja uloga likovnih umjetnosti u promociji bh. kulture?

- Zato što u kulturnoj politici improviziramo. Zato što ministarstva kulture uglavnom vode nekompetentni ljudi. Zato što nismo svjesni svjetskih dometa i mogućnosti koje likovna umjetnost u BiH sadrži u pogledu promocije bh. kulture. Uz likovne umjetnosti uglavnom ne idu pompa, crveni tepisi, bu-

Poznati u svjetskim okvirima

Likovna scena u BiH je tokom rata pobudila veliko zanimanje svjetske javnosti kroz niz vrlo zanimljivih radova snažnog autorskog pečata koji su nosili odraz proživljenog iskustva. Imaju li nasljednike u novoj generaciji mladih umjetnika?

- Upravo se u ratnim godinama formirala jedna nova generacija umjetnika i značajan broj njih danas više ne živi u BiH i odavno su poznati i u svjetskim okvirima. Pojedini od njih izlažu na značajnim izložbama, poput kaselske *Dokumente*, na izravni poziv stranih selektora i koliko sam vidjela prilikom posjete katedrama u Grazu i Heidelbergu već su branjene i disertacije uz referiranja na radove pojedinih bh. umjetnika iz ratnih godina. Međutim, mi vrlo slabo poznajemo radove onih umjetnika koji danas doista predstavljaju mladu generaciju i koji su završili likovne akademije u BiH posljednjih godina. Neki od njih kroz rad u primijenjenom ili grafičkom dizajnu ostvarili su određeni broj zapaženih nastupa, ali diplomanti ostalih odsjeka, nakon završene akademije, u pravilu ostaju sasvim prepušteni samima sebi i gotovo je nemoguće da se snađu ili obezbijede egzistenciju.

Umjetnosti ne idu pompa,

Niko se ne bavi likovnom kritikom

Kako vidite današnji angažman historičara umjetnosti i likovnih kritičara (da li ih uopšte ima u medijima)?

- Historičara umjetnosti ima kod nas tek nekoliko. Značajno je naglasiti da je Kate-dra za historiju umjetnosti jedna od rijetkih, novoosnovanih katedri Sarajevskog uni-verziteta nakon posljednjeg rata i smatram da je riječ o jednoj vrlo važnoj katedri, ko-joj bi trebalo kako unutar matičnog fakulteta, tako i unutar Univerziteta omogućiti mnogo povoljnije uvjete rada od onih u kojima trenutno djeluje, a koji niti u kadrov-skom niti u materijalnom aspektu ne obećavaju značajnije iskorake u dužem vre-menskom razdoblju. Na ovoj se katedri prvi put kod nas školuju historičari umje-tnosti i izučavaju se neke teme i sadržaji po kojima bi ova katedra trebala biti prepo-znatljiva i komparativno zanimljiva u odnosu na ostale katedre historije umjetnosti u regiji, kao što je to na primjer segment islamske umjetnosti ili umjetnosti u susretu dvaju velikih kulturnih krugova *a la turca* i *a la franga* na prijelazu 19/20. stoljeća, a koji su *differentia specifica* ovog prostora u evropskom okviru. Kroz gostovanja na pojedinim univerzitetima u inozemstvu i predavanjima o ovim aspektima bh. umje-tnosti, vidjela sam iznimno zanimanje upravo za te sadržaje, imena i teme koji su sa-svim nepoznati, a koji danas, u izmijenjenoj političkoj i društvenoj karti Evrope, do-bivaju na novom značenju i vrijednosti. Što se tiče likovne kritike, često se brkaju po-jmovi historičara umjetnosti i likovnih kritičara, mada bi se trebalo podrazumijevati da netko tko se bavi likovnom kritikom ima potrebno znanje iz ove struke. Kod nas nema osobe koja sustavno prati i ocjenjuje likovna zbivanja, osobe koja donosi sudo-ve vrijednosti o izloženim radovima, a što bi bio zadatak likovne kritike. Uglavnom se uvodni tekstovi u katalogima ili šturi osvrti u novinama smatraju likovnom kritikom. Likovne kritike nema u medijima i možda je to uzročno-posljedični odnos: ako za nju nema prostora u medijima (a to je bio jedan od razloga pokretanja časopisa Vizura!), onda ona nije potrebna. A možda je i nema zato što se nitko njome i ne bavi u pravom smislu riječi. Mislim da bi tu mediji trebali prvi napraviti iskorak.

ka, ozvučenje. Likovnim umjetnostima podršku ne daju ni mediji.

Šta nam sve nedostaje u usporedbi sa zemljama u našem neposrednom okruženju (od Muzeja suvremene umjetnosti, dobro opremljenih galerija, snažnijeg privatnog poduzetništva i kolekcioniranja)?

- Kada bih sada počela nabrajati što sve nedostaje, bila bi to zasigurno duga lista koja bi bila obeshrabrujuća, pogotovo kada bih spominjala nedavna otvaranja ambicioznih muzejskih institucija u neposrednom okruženju. Međutim, razmislimo kako funkcioniramo unutar već postojeće situacije. Mi i one muzejsko-galerijske institucije koje imamo i koje su vrlo važne ne samo za naš likovni život već i mnogo šire (a o tome govorim i u svojoj posljednjoj knjizi) ne uspijevamo održati živima. One uglavnom preživljavaju većim ili manjim entuzijazmom i umješnošću uposlenih i nemaju dovoljno sredstava za potreban naučnoistraživački i izlagački rad i to čini još vrednijim pažnje pojedine njihove projekte. Govorila sam već ranije o potrebi mijenjanja načina financiranja i djelovanja velikih muzeja kod nas i o potrebi njihovog otvaranja i snaženja privatnog poduzetništva i u tom segmentu. Nadalje, kako nema jasne vizije o tome što predstavlja ili bi moglo predstavljati ono najbolje u bh. kulturi, u svim njenim segmentima, već odavno mi se čini da imamo nesrazmjerno mnogo kulturnih festivala, manifestacija, večeri i sl. u odnosu na naše ekonomske prilike, pa i to stvara dijelom lažnu sliku o vrlo bogatoj umjetničkoj produkciji. U takvom konceptu, u kojem u pravilu ljudi koji to ne razumiju i ne znaju odlučuju koliko sredstava treba dodijeliti pojedinim projektima, čine nedopustive i nevjerovatne stvari i u takvoj se nivelaciji vrijednosti desi da se neki strateški projekti uopće i ne realiziraju, a neki loši ili osrednji sadržaji, sa snažnom ideološkom podlogom, dobivaju velike iznose. I dalje ozbiljne i vrlo složene naučne projekte u oblasti kulture iznose pojedinci - bez ikakve institucionalne podrške i u tom segmentu vidim veliku razliku sa regionom.

Mislim da premalo radimo na promociji domaćih umjetnika od kojih pojedini doista predstavljaju visoke domete. I dalje smo, kao i ranije, mnogo češće domaćini raznim umjetnicima, često i upitne kvalitete, nego li gosti na važnim izložbama u regionu. Premalo pažnje posvećujemo promociji i selekciji mlađe generacije umjetnika - još ni s jednom značajnijom, ozbiljnijom selekcijom novih generacija nismo se pojavili u BiH, a kamoli u regiji, a upravo to "novo lice" bh. likovnih umjetnosti, dizajna i arhitekture privuklo bi sigurno veliku pažnju i bio bi važan i dalekosežan iskorak. Kada sam osmislila koncept prvog bh. stručnog časopisa za savremene vizualne umjetnosti, likovnu kritiku i teoriju Vizura i kada smo realizirali prvih nekoliko brojeva, mogu odgovorno tvrditi da je to bio časopis koji je svojim programskim sadržajima, širinom regionalne suradnje i brojem eminentnih suradnika te grafičkim dizajnom postavio nove standarde i dobio visoke ocjene domaće i međunarodne struke. Međutim, ni taj prvi i do sada jedini časopis ove vrste, iako toliko tražen upravo među mlađom generacijom kojoj je prvi put posvetio pažnju i otvorio prostor djelovanja, nije naišao na dostatnu institucionalnu podršku niti je, nažalost, od izdavača bila dovoljno prepoznata potreba agilnijeg marketinškog i promotivnog djelovanja i obezbjeđivanja sredstava za daljnji rad. Ipak, nadam se da će Vizura premostiti i ovaj period i nastaviti rad, možda i sa stanovitim, potrebnim izmjenama i prilagodbama.

Ako se osvrnete kroz povijest, koji su umjetnici, po Vama, obilježili svoje vrijeme i po čemu?

- U svom odgovoru na ovo vaše pitanje, s obzirom na njegovu iznimnu širinu, ograničit ću se isključivo na prostor BiH u 20. stoljeću. Smatram da je postojalo nekoliko iznimnih individualnosti i da je veliki zadatak struke da ova imena punopravno upiše u evropsku historiju umjetnosti. I danas kada otvorite velike preglede umjetnosti 20. stoljeća, vrlo ćete rijetko naići, uz izuzetak tek par imena, na imena umjetnika sa prostora bivše Jugoslavije. Iako je nakon

Svjedok vremena, ali i neka vrsta udžbenika

1990-ih izašlo nekoliko knjiga na engleskom govornom području koje su predstavile umjetnost avangardi i neoavangardi sa ovih prostora, sasvim su izostali bh. umjetnici. Zasiurno će nove retrospektive koje će uslijediti baciti i novo svjetlo na dosad obrađivane opuse velikana moderniteta kod nas, poput Romana Petrovića, Petra Tiješića, Gabrijela Jurkića, Behaudina Selmanovića itd. Ili na primjer, sasvim je nepoznat opus jednog arhitekta sa ovih prostora, Srebreničanina prof. Selmana Selmanagića, a koji je, kao jedini od šest studenata tadašnje Kraljevine Jugoslavije, diplomirao na uglednoj školi Bauhaus, koja je, uzgred rečeno, obilježila čitavu epohu i koji je, nesumnjivo, referentan u kontekstu evropske moderne arhitekture i izravno nas veže uz evropsku avangardu. Riječ je o iznimnoj i gotovo nevjerovatnoj životnoj avanturi dostojnoj velikih romana, o jedinstvenom pedagoškom radu u funkciji profesora arhitekture u Istočnom Berlinu i vrlo zanimljivom i značajnom arhitektonskom i dizajnerskom opusu. To je naučnoistraživački i izdavački projekt na kojem upravo radim u suradnji sa berlinskim Univerzitetom i podrškom Bošnjačkog instituta u Sarajevu. Nadalje, mislim da kod nas postoje neke okoštale i neutemeljene ocjene pojedinih opusa i umjetnika u čijem radu već odavno nema dostatnog kreativnog potencijala i koji vrvi od redundancije već rečenog i viđenog, a za koje se biraju pompozne riječi, ispražnjene svakog smisla.

Kakve projekcije usmjerenja i razvoja imaju, što umjetničke škole, što likovne akademije? Ima li suradnje i kritičkih sučeljavanja?

- Ne mogu govoriti o projekcijama i usmjerenjima svih akademija likovnih umjetnosti u BiH jer nisam u jednakoj mjeri upoznata sa načinom i programom njihova rada, ali sasvim sigurno mogu ustvrditi da među njima nema dovoljne ni potrebne suradnje. Akademija likovnih umjetnosti u Sarajevu sljedeće godine bilježi četrdeset godina svoga rada, a Katedra za historiju umjetnosti deset godina od svoga otvaranja - to je lijep povod za organiziranje jednog šireg skupa na kojem bi ove institucije mogle predstaviti svoj dosadašnji rad i predstaviti buduća programska usmjerenja, sadržaje koji ih izdvajaju u odnosu na ostale srodne visokoškolske katedre u regiji i projekte međunarodne i regionalne suradnje. ALU u Sarajevu je ipak najstarija likovna akademija u našoj zemlji, veliki broj njenih nekadašnjih studenata danas su značajna imena likovne scene u BiH i šire te su otuda dobrodošle i potrebne značaj-

ne promjene, programska obogaćivanja i usklađivanja koja će ovu važnu instituciju održati na razini njene tradicije i otvoriti novim izazovima. Unutar struke historije umjetnosti nema kritičkih sučeljavanja - to je i dalje vrlo deficitarna struka, pogotovo na univerzitetskom nivou. Do sada nije obnovljeno djelovanja Društva historičara umjetnosti BiH niti je održan ijedan takav skup. Dakako da treba razmišljati i o osnivanju unistituta za historiju umjetnosti koji bi vodio prvenstveno naučnoistraživačke projekte koje od nas svakako visokoškolske institucije zahtijevaju u procesu napredovanja, ali za koje niti je planirano stvarno vrijeme za njihovu realizaciju, uz nastavne obaveze niti, što je još važnije, potrebna materijalna i finansijska infrastruktura.

Jesu li umjetnici i kritičari danas tašti i nespremni na otvoreni razgovor?

- Što je osoba bogatijeg unutrašnjeg života, to je manje tašta. Agresivnost, taština i sujeta nerijetko prikrivaju nedostatak znanja ili sigurnosti. Otuda su rijetka izravna i argumentirana sučeljavanja. Ja to barem do sada nisam doživjela. Ne znam da li ste u vašem pitanju mislili na spremnost umjetnika i kritičara da međusobno otvoreno razgovaraju ili na spremnost umjetnika međusobno i kritičara međusobno na razgovor. Kako god, smatram da likovna kritika mora postati više od prigodničkih govora prilikom otvaranja izložbi. Kritika mora iznova imati svoj normativni karakter. Također, smatram da i likovni umjetnici moraju na rad historičara umjetnosti i likovnih kritičara gledati kao na izvorni, autorski rad, koji nije sekundaran ili manje važan u stupnju autorstva i kreativnosti od njihovog rada.

Ima li danas kod nas umjetnost ne samo estetičku nego i etičku dimenziju?

- U svakom zaokruženom i promišljenom umjetničkom iskazu neminovno dolazi do prožimanja ove dvije dimenzije našega života koje se sasvim uvjetno mogu i promatrati razdvojeno. Nijedan iskaz nije vrijednosno neutralan. To se prožimanje može prepoznati i u načinu govora ili hoda, iako toga nismo uvijek svjesni. Postoje periodi u historiji, pod snažnijim egzistencijalnim nabojem, u kojem se odgovornost i potreba javnog djelovanja i istupa čini nužnom kao što je to bilo, na primjer, devedesetih godina prošlog stoljeća u Sarajevu i kada je likovna, književna, glazbena i dramska umjetnost gotovo opipljivom učinila potrebu čovjeka i za onom drugom, metafizičkom energijom života koja čuva ideju zajedništva, otpora i duhovne snage. U vremenu koje danas živimo i u kojem je, uslijed dugogodišnjeg nedopustivog perpetuiranja lošeg i nepromijenjenog stanja, izgubljena vjera u mogućnost promjene i potrebe za djelovanjem, umjetnost ima jednako odgovornu ulogu one koja ukazuje i budi svijest. Čak mislim da ni mladi umjetnici, iznenađujuće, nisu dovoljno subverzivni niti provokativni, u onom pozitivnom značenju ovih riječi.

Jednom ste kazali da su se "umjetnici koji su ostvarili dostatnu društvenu i ekonomsku afirmaciju usidrili u sigurnom koritu afirmiranosti i da je iz njihovog rada nestala svaka otvorenost ka istraživanju, djelovanju i inoviranju". Da li to stanje još traje?

- Da. I to na mjestima gdje bi najmanje smjelo biti - u likovnim školama i na akademijama, kazala je na kraju razgovora za Oslobođenje Aida Abadžić - Hodžić.